

el-Kâmil'de Selçuklular

Seljuqs in *al-Kâmil*

İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*'de Selçuklular, Çeviri, Notlar ve Açıklamalar:
Abdülkerim Özaydın, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2022. ISBN: 978-625-7201-53-7

Pınar KAYA TAN¹

¹Kırklareli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, Kırklareli, Türkiye

ORCID: PK.T. 0000-0002-7025-399X

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Pınar Kaya Tan (Doç. Dr.),

Kırklareli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, Kırklareli, Türkiye

E-posta/E-mail: pinarkaya@klu.edu.tr

Başvuru/Submitted: 07.04.2023 • **Revizyon Talebi/Revision Requested:** 11.04.2023 • **Son Revizyon/Last Revision Received:** 03.10.2023 •

Kabul/Accepted: 04.10.2023

Atıf/Citation: Kaya Tan, Pınar. "el-Kâmil'de Selçuklular." Abdülkerim Özaydın'ın "İbnü'l-Esîr, el-Kâmil'de Selçuklular" adlı eserinin değerlendirilmesi. *Şarkiyat Mecmuası - Journal of Oriental Studies* 43 (2023), 357-361. <https://doi.org/10.26650/jos.1279258>

Anahtar Kelimeler: İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, Selçuklular, Tarih Yazımı

Keywords: Ibn al-Athîr, *al-Kâmil*, Seljuqs, Historiography

Ortaçağ İslâm dünyasının en büyük tarihçilerinden İzzeddin İbnü'l-Esîr (ö. 630/1233), İslâm medeniyetinin önemli ilim ve kültür bölgelerinden biri olan el-Cezîre'de yer alan Cizre'de (Cezîre-i İbn Ömer) doğmuştur. Babasının Musul Atabegi İmâdeddin Zengî (521-541/1127-1146) devrinde Vezir Cemâleddin el-İsfahânî'nin (ö. 559/1164) Cizre'deki nâibi olarak görev yapması, İzzeddin İbnü'l-Esîr ve kardeşlerine bölgenin siyasi ve kültürel hareketliliğinden

yararlanma imkânı sağlamıştı. Cizre'nin zengin medrese kültüründe tahsil hayatlarını başarıyla devam ettiren İbnü'l-Esîr ve kardeşleri, farklı sahalardaki eserleriyle dönemin meşhur âlimleri arasında yer alacaklardı.

Muhtelif şehirlere giderek eğitim öğretim hayatına devam eden İbnü'l-Esîr, ailesiyle birlikte çok geçmeden Zengî Emîri İzzeddin Mesûd'un (576-589/1180-1193) yanına, yani Cizre'den Musul'a göç etti. Burada çeşitli hocalardan dersler almaya devam ederek eğitimini tamamlamış; ayrıca Zengî Ailesi'nden de itibar görmüştür. Kendisi elçilik vazifelerinde bulunmuş; bu vesileyle tecrübe sahibi olmuş, gittiği pek çok şehirde yöneticiler ve seçkin âlimlerle temas kurmuştur. Zengîlerin ve Eyyûbîlerin makam ve mevki tekliflerini kabul etmeyen İbnü'l-Esîr, eserinde de önemli statülere yükselmiş birçok devlet adamının hiç beklemedikleri anda düştükleri durumları örnek göstererek geçimini sağlayabilecek durumda olanların devlet işlerinden uzak kalmasını tavsiye etmiştir. Kendisi de ömrünün son yıllarına kadar ilme olan sevdasını devam ettirmiş; kitaplar telif etmiş, sade ve mütevazı bir hayat sürdürdüğü Musul'da vefat etmiştir.

İbnü'l-Esîr doğmadan yaklaşık yarım asır önce, I. Haçlı Seferi vuku bulmuş; Haçlılar Urfa, Antakya, Trablus'ta kontluk ve prinkepslik, Kudüs'te krallık kurmuş; bununla beraber İmâdeddin Zengî Urfa'yı Haçlılardan geri almayı başarmıştı. Büyük Selçukluların yıkılmasıyla Selçuklu hâkimiyeti ise İran'ın batısı, Irak ve Anadolu'da varlığını sürdürmekteydi. İbnü'l-Esîr yaşadığı dönemde ise Hârezmşâhların yükselişi ve çöküşüne, Nüreddin Mahmud Zengî'nin (541-569/1146-1174) ve Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin (567-589/1171-1193) Haçlılarla mücadelelerine, hatta Moğolların İslâm dünyasında yarattığı baskı ve tahribatlara yakinen şahit olmuştu.

Yalnızca tarih değil, hadis, Arap dili ve edebiyatı, eyyâmü'l-Arab gibi farklı ilmi sahalarda da çalışmalar yapan İbnü'l-Esîr, çok yönlü bir âlim olarak bilgi ve birikimini bilhassa *el-Kâmil fi't-târih* adlı eserinde ortaya koymuş ve hadiseleri sebep sonuç ilişkileriyle değerlendirdiği yapıtıyla Ortaçağ'ın en güvenilir ve en büyük İslâm tarihçilerinden biri olarak haklı bir şöhrete sahip olmuştur. İbnü'l-Esîr bilhassa yaşadığı devirdeki hadiseleri anlatırken bizzat vakaların gerçekleştiği farklı coğrafyaları gözlemlene imkânına sahip olmuş; dolayısıyla ilk elden görgü şahidi olarak canlı bir şekilde gördüklerini okuyuculara aktarabilmiştir. Mevcut rivayetlere temkinle yaklaşmış, naklettiği mâlûmatı ciddi şekilde tenkit süzgecinden geçirmiş, kaynakları tasnif ve mukayese etmiş ve saptadığı eksiklikleri tamamlamaya gayret sarf etmiştir. Böylesine derinlemesine araştırmalar yapan İbnü'l-Esîr, evvelce anlatılmaya değer görülmemeyen kimi hadiselerin aslında ne kadar mühim olaylar olduğunu da ortaya koymuştur.

İbnü'l-Esîr'in *el-Kâmil fi't-târih*'te tarih yazımı açısından takip ettiği metotlarından bir diğer dikkat çekici husus ise yalnızca yaşadığı coğrafyadaki hadiselerle veyahut Müslüman toplumlarla değil, Hıristiyan dünyası ya da Endülüs, Hindistan, Kuzey Afrika gibi uzak bölgelerdeki tarihi, siyasî ve sosyal hadiseleri de içeren ilgilenen bir dünya tarihini kaleme almış olmasıdır.

Eserine kâinatın yaratılışıyla başlayarak peygamberler tarihi, Sâsâni, Roma, Bizans imparatorlukları ve hükümdarları, Câhiliye dönemi Arapları hakkında verdiği bilgilerle devam

eden İbnü'l-Esîr, Hz. Muhammed'in hayatını anlatırken hicretten itibaren eserini hicri yıllara göre kronolojik sırayla te'lif etmiştir. Müellif zikrettiği her yılda meydana gelen başta siyasi olmak üzere çeşitli hadiseleri anlattıktan sonra varsa gerçekleşmiş tabiat olaylarından ve sosyal hayattaki ilginç durumlardan bahsetmeyi ihmal etmemiştir. Her yılın sonunda o sene vefat eden meşhur şahsiyetler hakkında da kısaca mâlûmat verilen eser, 628 (1231) yılına kadar devam eden hadiseleri ihtiva etmektedir.

İbnü'l-Esîr'in 10 büyük cilt hâlinde yazdığı *el-Kâmil fi't-târih*, ilk defa C. J. Tornberg tarafından Leiden'de son iki cildi indeks olmak üzere 1851-1876 yılları arasında 14 cilt olarak yayımlanmış; daha sonra çeşitli dillere de kısmen ya da tamamıyla olmak üzere neşirleri ve tercümeleri yapılmıştır. Eserin tamamı 1985-1987 yılları arasında M. Beşir Eryarsoy, Yunus Apaydın, Abdullah Köşe, Ahmet Ağırakça ve IX, X, XI. cildin tamamı, XII cildinin de ilk yarısı Prof. Dr. Abdülkerim Özaydın tarafından tercüme edilmiş olup, 12 cilt hâlinde yayımlanmıştır. *el-Kâmil'de Selçuklular* isimli tanıtımını yaptığımız eser ise daha önce çevirisi yapılan Selçuklu tarihiyle doğrudan ya da ilgili kısımlarının tespiti, diğer dillerdeki çevirilerle karşılaştırılması, notlar ve dikkate değer açıklamalar eklenmesi, önceki basıma ilâve ve düzeltmeler yapılması suretiyle yine Prof. Dr. Abdülkerim Özaydın tarafından hazırlanmıştır. Mezkûr çalışma yaklaşık 35 sene önce yapılan tercüme faaliyetinden farklı olarak tamamen Selçuklular özelinde gerçekleşmiş ve İbnü'l-Esîr'in deşindiğı Selçuklularla ilgili meseleler, tarihî olaylar, devletler arası ilişkiler yıl yıl zikredilmiş; böylece Ortaçağın en güvenilir tarihçisi İbnü'l-Esîr'in Selçuklulara dair bahisleri bir bütünlük içerisinde araştırmacı ve okuyuculara sunulmuştur.

Emevîler, Abbâsîler gibi İslâm devletleri, Müslüman Türk Devletleri, Haçlı Seferleri, Musul, el-Cezire bölgesi ve buradaki siyasi teşekküller hakkında çok önemli bilgiler içermekte olup başvurulacak ilk kaynaklar arasında yer alan *el-Kâmil fi't-târih*, Türk İslâm ve dünya tarihinde önemli bir rol oynayan Selçuklular hakkında kapsamlı, güvenilir ve zengin içeriğıyle şüphesiz ki müstesna bir yere sahiptir. İbnü'l-Esîr eserinde sadece Büyük Selçuklular (431-552/1040-1157) değil Suriye Selçukluları (471-511/1079-1117), Kirmân Selçukluları (440-583/1048-1187), Irak Selçukluları (511-590/1118-1194) ve Türkiye Selçukluları (467-708/1075-1308) hakkında da birinci elden kaynaklardan, arşiv belgelerinden, menşûr, ferman, ahitnâmelerden, umumi tarihlerden, her türlü yazılı mâlûmat ve bizzat şifahî olarak kendisine aktarılanlardan istifade ederek oldukça kapsamlı bilgiler vermektedir. Selçuklu coğrafyası, hükümdarlar, atabegler, vezirler ve diğer devlet ricali hakkındaki rivayetlere ve biyografilere, sosyal hayatta yaşanan ilginç hadiselerle yer veren çalışma Selçuklu tarihine ilgi duyanlar için vazgeçilmez bir kaynaktır.

Eser, hicri yıllara göre bahsedilen yıldaki Selçuklu tarihi açısından önemli olayların sıralandığı içindekiler (s. V-XXII); Prof. Dr. Abdülkerim Özaydın'ın *el-Kâmil'de Selçukluların* yazılış amacını, yazım esnasında takip ettiğı metodu ve gerekli bilgileri verdiğı önsözün (s. XXIII-XXVIII) ardından, İbnü'l-Esîr'in hayatı ve eserlerine (s. XXXIX-XLIV) deşinilen ayrı bir başlıkla devam etmektedir. Burada bizzat İbnü'l-Esîr'in kendi ifadeleriyle tarihe duyduğı ilgi

ve merak, tarihçilik anlayışı, tarih öğrenmenin yararları ve *el-Kâmil* hakkındaki düşüncelerine yer verilmiştir. İbnü'l-Esîr'in bu eserinin yanı sıra diğer çalışmalarının da tanıtıldığı bu kısım çeşitli lisanlardaki tercüme ve yapılan çalışmaların da ayrıntılı olarak sıralanmasıyla zengin bir literatür sunmaktadır. İbnü'l-Esîr'in tarihçiliği ve te'lif ettiği araştırmalarını incelemek isteyenler için kapsamlı bilgiler böylelikle çalışmanın bu kısmında geniş bir şekilde yer almaktadır. Akabinde ise çeviri, notlar ve açıklamalar (1-490) başlığı altında asıl metne geçilmektedir.

el-Kâmil'de Selçuklular, 389 (998-999) yılında Yemînüddevlle Mahmûd b. Sebüktegin'in (389-421/998-1030) Horasan'ı istila edişinden itibaren Selçuklu tarihini ilgilendiren meselelere başlamaktadır. Nitekim Horasan çok geçmeden Selçuklularla Gazneliler arasında mücadele sahası olacak, Dandanakan Savaşı ve Selçukluların devlet ilânıyla da Horasan'da güç dengesi Selçuklular lehine tamamen değişecektir. Aynı yıl hadiselerinde Sâ mânîlerin (204-395/819-1005) yıkılması ve Türklerin Mâverâünnehir'e hâkim olmalarına da yer verilerek 396 (1005-1006) senesinde yaşanan olaylara geçilmiştir. İbnü'l-Esîr'in eserinde Selçuklularla ilgili bahislerle sırasıyla yer verildiği için Selçuklu tarihi, coğrafyası ve komşu devlet ve emîrlıklar açısından kayda değer bir önem taşımayan olaylar bu çalışmaya dâhil edilmemiştir.

Eserin dikkat çekici özelliklerinden biri; hükümdar, şahıs, coğrafi yer ve mekanlar, topluluklar gibi hususlarda yapılan zengin açıklama ve notlara sahip oluşudur. Baştan sona nerdeyse tüm sayfalarda tarihî kaynaklar, ansiklopedi maddeleri ve güncel araştırmalar referans gösterilerek muhtelif hususlar açıklanmıştır. Böylece Selçuklu tarihinin günümüze intikal eden en önemli eserlerinden birinden istifade etmeye çalışan okuyucu için büyük kolaylık sağlanmış, yardımcı kitaplara bakılmasına gerek kalmadan kolaylıkla olayların geçtiği coğrafi yerler ve tarihî şahsiyetler arasındaki ilişkilerin anlaşılmasına olanak sağlamıştır. Örneğin Sultan Alparslan (456-465/1063-1072) tarafından Musul Hâkimi Şerefüddevlle Müslim b. Kureyşe'e iktâ olarak verilen çeşitli bölgeler sıralanırken bu yerleşim yerleri hakkında coğrafi bilgiler dipnotla verilmiştir. Benzer şekilde Sultan Alparslan'ın nasıl öldürüldüğü zikredildikten sonra zengin bir dipnotla bu hususla ilgili istifade edilebilecek kaynak ve modern çalışmalar sıralanarak araştırmacılara yol gösterilmiştir.

Eserin önemli özelliklerinden biri de Horasan ve Mâverâünnehir'de Büyük Selçukluların ortaya çıkışıyla başlayan hadiselerin diğer Selçuklu devletleriyle devam ettirilmiş olmasıdır. Suriye, Irak, Kirmân, Anadolu coğrafyaları ve bu sahalarda kurulan Selçuklu devletleri ihmâl edilmemiştir. Suriye ve civarındaki Bâtınîlerin ve Haçlıların faaliyetleri, Suriye Selçuklularının bölgedeki durumu, civar devletlerle ilişkileri *el-Kâmil*'de ciddiyetle ele alınan konular arasında yer almıştır. Benzer şekilde eserde Irak Selçuklularına dair de Abbâsî hilâfeti ile ilişkileri, Gürcüler, atabeglikler ve Hârezmşâhlarla münasebetlerine yer verilmiş, Irak Selçuklu meliklerinin kendi aralarındaki mücadeleler de tafsilatlı şekilde anlatılmıştır. Kirmân Meliki Kara Arslan Kavurd'un (440-465/1048-1073), 459 (1066-1067) yılında vezirinin teşvikiyle Sultan Alparslan'a isyanı anlatılırken, vezirinin tekliflerini kabul ederek itaatten çıkan Kavurd Bey'in Sultan Alparslan adına okunan hutbelere son verdiği, hükümdarın da bu durumu haber

alır almaz süratle Kirmân'a hareket ettiği vurgulanmıştır. Aralarında geçen hadiseler geniş şekilde yer verilen eserde nihayetinde itaat arz ederek hatasının bağışlanmasını isteyen Kavurd Bey'in Sultan Alparslan tarafından affedilmesiyle olayların son bulduğu belirtilmiştir. Daha kuruluş dönemlerinden itibaren Türkiye Selçuklularının takip ettiği siyaset de kitapta yer alan önemli konular arasındadır. Şöyle ki, Türkiye Selçuklularının kurucusu Süleymanşah'ın (467-479/1075-1086), Bizans İmparatorluğu'nun elinde bulunan Antakya'yı fethedişi, 477 (1084-1085) yılı hadiseleri arasında geniş şekilde anlatılmıştır. Süleymanşah'ı Antakya'nın fethine götüren sebepler, takip ettiği güzergâh ve şehre girişi, kent fethinden sonra halka çok iyi davranıp adaletle hükmetmesi hakkında kapsamlı bilgiler içermektedir.

Eserde dikkat çeken unsurlardan birisi de zikredilen senedeki büyük hadiseler anlatıldıktan sonra, çeşitli olaylar (*zikru iddeti havâdis*) başlığı altında, aynı yıl içinde cereyan eden Selçuklu tarihi açısından kıymetli küçük olaylardan bahsedilmesidir. Bilhassa Selçuklu tarihinde iz bırakan şahsiyetler hakkında tarihî bilgiler, o yıl vefat eden meşhur kişilerin ahlâk ve kişilik özellikleri, hatta Selçuklu şehirlerinde yaşanan kimi tabiat hadiselerinden de bahsedilmektedir. Örneğin; Sultan Sencer'in (511-552/1118-1157) siyasi faaliyetleri, mücadeleleri, eserdeki ana başlıklarda sıklıkla yer bulurken; sultanın 25 Receb 477 (27 Kasım 1084) günü el-Cezîre'de Musul'a iki günlük mesafedeki Sincâr şehrinde doğduğu; Sultan Melikşah'ın Sincâr'da konakladığı sırada doğan oğluna Ahmed ismi ile beraber doğduğu bu şehirden mütevellit Sencer adını da verdiği bilgisi çeşitli olaylar başlığı altında anlatılmaktadır.

el-Kâmil'de Selçuklular, 627 (1229-1230) yılında Hârezmşâhlar, Eyyûbiler ve Türkiye Selçuklu hükümdarı Alâeddin Keykubad (616-634/1220-1237) arasında geçen hadiselerle son bulmaktadır. Tercüme, açıklama ve notların yer aldığı metin kısmı bittikten sonra ise karşımıza zengin bir bibliyografya (s. 491-499) çıkmaktadır. Bibliyografyada ana kaynakların yanı sıra coğrafi kaynaklar ve güncel araştırmalara yer verilerek okuyucuya zengin bir literatür sunulmuştur. Şahıs, topluluk, yer adları ve terimlerden oluşan özenle hazırlanmış indeksin (s. 501-536) ardından eserin liste ve görsel malzemelerinin bulunduğu ekler bölümü (s. 537-545) gelmektedir. Burada çalışmadaki bütün olaylara sahne olan devletlerin hükümdar listeleri yer almaktadır. Sadece Selçuklu hükümdarları değil Sâmânî, Karahanlı, Gazneli, Gurlu, Eyyûbî hükümdarları, Abbâsî, Fâtımî halifeleri, Hârezmşâhlar, Bizans imparatorları ile Haçlı Krallarının kronolojik listelerine yer verilmiştir. Ardından Selçuklu haritası ile (s. 546) ile kitap tamamlanmıştır. Selçuklulara dair en kapsamlı eserlerden biri olan *el-Kâmil fi t-târih*'in Prof. Dr. Abdülkerim Özeydin tarafından gözden geçirilmiş notlar ve açıklamalarla zenginleştirilmiş hâli günümüz tarih araştırmacıları açısından alanında büyük bir boşluğu dolduracak yegâne yapıtlardan biri olmuştur. Büyük bir titizlik ve özveriyle hazırlanmış olan eser kapsamlı açıklamaları, geniş bibliyografyası, okuyuculara kolaylık sağlayacak indeksle Selçuklu araştırmalarında rehber olacak tercüme ve tetkikler arasında yer bulacaktır.

